

DE HOGESCHOOL ALS 'KENNIS-HUB' IN DE PARTICIPATIESAMENLEVING

PROF.DR. KIM PUTTERS, DIRECTEUR VAN HET SOCIAAL EN CULTUREEL PLANBUREAU (SCP)¹

1. KENNIS IS DE TOEGANG TOT PARTICIPATIE EN LEREN

Na de eerste Troonrede van Koning Willem-Alexander stond de participatiesamenleving op de kaart. Maar wat betekent het? Participeren we nog niet, doen we het verkeerd of onvoldoende? Het gaat over werken, vrijwillige inzet, zorgen, leren en studeren. Het gaat over inspelen op snelle economische en maatschappelijke veranderingen en behoeften. Daar ligt een belangrijke verbinding van het hoger onderwijs naar wat de WRR de 'lerende economie' noemt².

NAAR EEN LERENDE (KENNIS)ECONOMIE

De WRR stelt dat de belangrijkste manier om dit te bevorderen het stimuleren van kennisverwerving en -circulatie is. De Raad stelt: 'Dit gaat verder dan het bevorderen van een kennis-economie. Terwijl bij het streven naar een kenniseconomie de productie van nieuwe kennis bovenaan de agenda staat, draait het bevorderen van kenniscirculatie om het beter gebruiken van bestaande kennis. Nieuwe kennis ontwikkelen blijft weliswaar belangrijk, maar er gaat daarnaast veel meer aandacht uit naar het mobiliseren en toepassen van ideeën en technieken die te vinden zijn in andere bedrijven, sectoren of landen. Dat vereist het ontwikkelen van absorptievermogen: het vermogen om (nieuwe en elders vigerende) kennis te signaleren, op te nemen en vaardig te gebruiken. Kenniscirculatie schraagt een lerende economie.'

Om dit te realiseren moeten onderwijs en onderzoek ook veel meer differentiëren en inspelen op regionale behoeften, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt. Er is een te grote gerichtheid op aantallen afgestudeerden en publicaties, terwijl de focus moet liggen op wat er aan deeltijdonderwijs en -banen nodig is, of wat de maatschappelijke opgaven zijn. Daar is ook meer gerichtheid op vakmanschap voor nodig, en op vaardigheden zoals communiceren, netwerken onderhouden, samenwerken, initiatief nemen, probleemoplossend vermogen ontwikkelen en kritisch denken. De lerende economie is verbonden met de participatiesamenleving. Hoe kan de hogeschool zich de komende periode in deze vraagstukken positioneren?

Om bij de top van de kenniseconomieën in de wereld te behoren stelde de Sociaal Economische Raad in 2011³, in navolging van de Commissie Veerman, dat studie-uitval, verkeerde studiekeuze, studiewisseling en het vaak dientengevolge lang studeren tegengegaan moeten worden om te voorkomen dat jongeren laat of te weinig toegerust de arbeidsmarkt betreden. Dat vraagt om betere matching, meer responsiviteit en aandacht voor nieuwe vaardigheden. Ondanks alle inzet zien we bijvoorbeeld nog steeds dat boven de nominale studieduur wordt afgestudeerd (ongeveer zes jaar voor een WO studie volgens CBS statline; in het hbo wordt meer gewisseld van studie). De verwachting is een dalende trend door meer studiekeuzebegeleiding en anticipatie op het sociaal leenstelsel. De tegentrend is echter dat door de economische crisis langer doorgestudeerd wordt⁴.

MET EEN HOOG OPGELEIDE BEVOLKING

De Nederlandse bevolking vindt evenwel steeds meer de weg in de kennissamenleving en is steeds hoger opgeleid. Tussen 2001 en 2011 nam het aandeel jongvolwassen mannen (25-34 jaar)

¹ Met dank aan Monique Turkenburg voor haar commentaar op de eerdere versies

² Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2014. Naar een lerende economie. Den Haag.

³ Sociaal Economische Raad, 2011. Strategische kennisagenda. Den Haag.

⁴ M. Turkenburg en L. Herweijer, 2013. De studie waard. SCP.

⁵ De Sociale Staat van Nederland, 2013. SCP.

→ ESSAY / DE HOGESCHOOL ALS 'KENNIS-HUB' IN DE PARTICIPATIESAMENLEVING

met een hoog opleidingsniveau (hbo, wo) toe met 8%, bij jongvolwassen vrouwen bedroeg de stijging 14%. Intussen zijn vrouwen mannen voorbijgestreefd: in 2011 had 44% van de jongvolwassen vrouwen en 36% van de jongvolwassen mannen een hoog opleidingsniveau. Het aandeel hoogopgeleiden (hbo, wo) in de bevolking van 25-64 jaar nam in het eerste decennium met 8 procentpunten toe. Het aandeel laagopgeleiden (basisonderwijs, vmbo) daalde met 8 procentpunten. De middengroep (havo, vwo, mbo) bleef in deze periode nagenoeg gelijk⁵.

Het onderwijssysteem scoort goed aan de onderkant, er zijn weinig slechtpresteerders en uitval wordt steeds meer bestreden, maar er zijn ook relatief weinig hoogpresteerders. De inzet van overheid en instellingen is zowel gericht op het bevorderen van excellentie in het hoger onderwijs, als van vakmanschap in bijvoorbeeld het mbo. De hogescholen vervullen een belangrijke schakelfunctie in bij de discussies over excelleren in vakmanschap en in kennisontwikkeling.

IN EEN ONLINE KENNISSAMENLEVING

Nieuwe digitale en sociale communicatietechnieken vormen een toegangspoort tot de wereld en versterken het twee- of meer richtingsverkeer in het onderwijs. Online communities bieden antwoorden op vragen en hulp aan studenten en docenten. Colleges kunnen online worden gevolgd. Vragen over thema's kunnen op snelle, informele en anonieme wijze worden gedeeld en beantwoord. In een wereld van netwerken en nieuwe media blijft evenwel ook de fysieke leerplaats die de hogeschool is

cruciaal voor herkenbaarheid en samenhang in onderwijsprogramma's, en voor de vertrouwensrelatie tussen studenten en docenten. In de participatiesamenleving worden kennis en informatie steeds meer de centrale productiemiddelen. Om mee te komen moeten studenten toegerust zijn om continu kennis en informatie te verwerven, deze te interpreteren en uit te wisselen. Daar vervult de hogeschool een spilfunctie. Het leidt wel tot een aantal dilemma's.

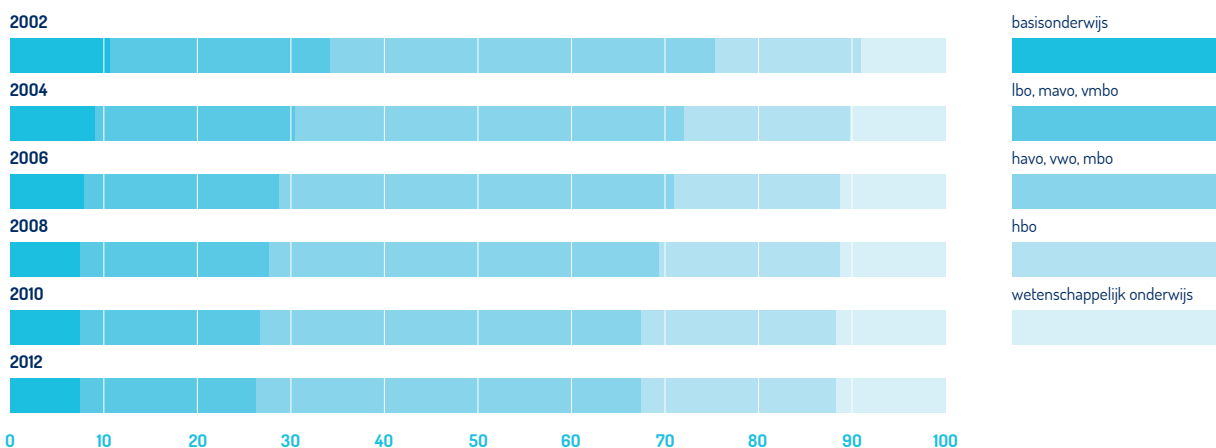
2. DRIE DILEMMA'S VOOR DE HOGESCHOLEN

Hogescholen moeten een visie hebben op hun rol in de participatiesamenleving, die in toenemende mate een kennis-samenleving is. Daarbij zal op tenminste een drietal dilemma's een antwoord gevonden moet worden.

I. DE HOGESCHOOL ALS DIGITAAL-FYSIEKE LEERPLAATS EN ONTMOETINGSPLEK ('KENNIS-HUB')

De digitalisering van informatie en het toenemend gebruik van (social) media zetten breed in de samenleving door en hebben gevolgen voor de (ervaren) kwaliteit van het hoger onderwijs. Nederlanders maken dagelijks 8 uur en 40 minuten gebruik van media. Dit gebeurt veelal samen met andere activiteiten (multitasking), zoals studeren en werken. Aan studie en werk wordt gemiddeld 14% van alle tijd besteed, aan eten en verzorging 10%, aan huishouden en winkelen 9%, aan slapen 36% en aan reistijd 4%. Het grootste aandeel van de mediatijd bestaat uit kijktijd (circa 3 uur), gevolgd door luistertijd (2 uur en

OPLEIDINGSNIVEAU^a VAN DE BEVOLKING VAN 25 - 64 JAAR, 2002 - 2012 (IN PROCENTEN)

^a Vanaf 2008 bevat de categorie 'hbo' ook wo bachelor, en de categorie 'wo' betreft wo master en doctor.

Bron: CBS (StatLine, Onderwijsstatistieken)

→ ESSAY / DE HOGESCHOOL ALS 'KENNIS-HUB' IN DE PARTICIPATIESAMENLEVING

49 minuten) en communicatie (1 uur en 6 minuten). Ouderen besteden relatief veel tijd aan kijken, luisteren en lezen, terwijl jongeren meer tijd besteden aan communicatie en twee richtingsverkeer⁶.

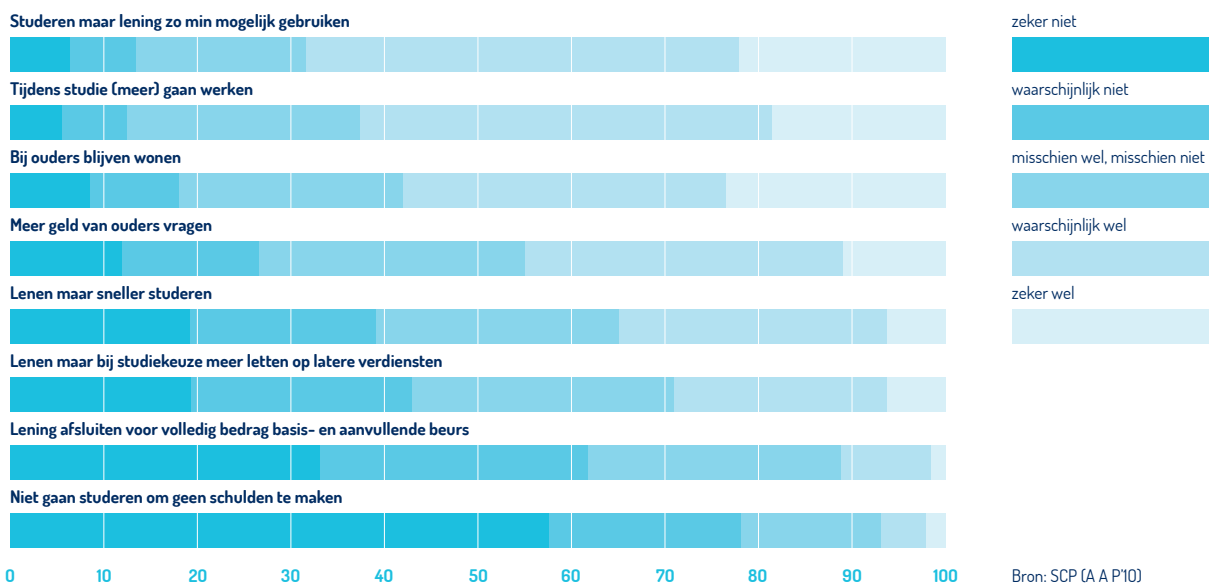
De hogeschool staat voor de opgave om deze digitalisering en medialisering verder in het onderwijs te vervlechten. Het dilemma is dat het enerzijds geïntegreerd moet worden in bestaande programma's, maar dat online courses - zoals de ontwikkeling van Massive Open Online Courses (MOOC's) - anderzijds ook concurrerend kunnen worden. Jongeren zijn evenwel multitasking gewend. Ze combineren werken en studeren met het gebruiken van de media. Bovendien zijn de mogelijkheden voor een leven lang leren op de momenten die de student en docent willen en met elkaar afspreken (fysiek en digitaal) onbegrensd. De combinaties met online communities, apps en online colleges zijn voorbeelden. De hogeschool kan als gecombineerde fysieke en digitale leerplaats en ontmoetingsplek de basiskwaliteit verder omhoog brengen, het excelleren bevorderen en de matching van student en opleiding optimaliseren door gerichte voorlichting over en voorbereiding op opleidingen.

II. DE HOGESCHOOL ALS MOTOR VOOR DE (REGIONALE)KENNISECONOMIE

Duurzame economische groei zal steeds meer van kennis als productiemiddel uit moeten gaan. Het gaat niet langer alleen om groei, maar om combinaties van werken, leren en bijvoorbeeld zorgen. Enerzijds moet het hoger onderwijs meebewegen op regionale ontwikkelingen, anderzijds juist op de internationalisering door studenten van buiten Nederland aan te trekken en onze studenten op internationalisering voor te bereiden. Opleidingen zijn vaak nog sterk gericht op een volledige baan als basis voor het maatschappelijk leven, waarmee niet automatisch op beide trends meebewogen kan worden. De hogeschool is vaak een levensader voor de vitaliteit in een regio, waardoor samenwerking met het bedrijfsleven rond omscholing en een levenlang leren cruciaal is.

De arbeidsmarkt verandert immers snel. Er is een groeiend aantal werkenden, vooral onder 45-plussers, vrouwen en niet westerse allochtonen. Er zijn meer alleenstaanden en 1 ouder gezinnen gekomen en meer tweeverdieners. Het aantal werkenden dat niet in loondienst is maar als ZZP-er werkt is bovendien gegroeid. Mensen werken steeds vaker in flexibele contracten werken en op tijdelijke basis. Er liggen kansen voor omscholing en combinaties met werken en zorgen. Dat is ook

REACTIE OP VERVANGEN VAN DE BASIS- EN AANVULLENDE BEURS DOOR EEN LENING, SCHOLIEREN OF STUDENTEN TOT 25 JAAR, 2010 (IN PROCENTEN)

nodig omdat door technologisering en reorganisaties in bedrijven op verschillende niveaus banen worden vervangen die niet automatisch in die omvang of vorm terugkeren, zoals in de supermarktbranche, in de accountancy of bij gemeentelijke loketten⁷.

De hogeschool vormt met zijn verbindingen met het regionale bedrijfsleven een motor voor een lerende regionale kenniseconomie, maar moet ook focus op de (inter)nationale trends houden.

III. DE HOGESCHOOL ALS TOEGANGSPOORT TOT DE KENNISAMENLEVING

Meer differentiatie en mogelijkheden om te excelleren in het hoger onderwijs helpt studenten op de arbeidsmarkt. Dat vraagt om het tegengaan van versnippering van het aanbod aan opleidingen, vooral op onderwijskundige en beroepsmatige en vaktechnische gronden, en om gerichte selectiecriteria bij nieuwe studenten en bij de beoordeling van hun prestaties. Het dilemma is hier dat de kenniseconomie enerzijds deelname aan het hoger onderwijs stimuleert, maar dat dit anderzijds leidt tot onderwaardering van vakmanschap, verdringing op de arbeidsmarkt en diploma-inflatie⁸. Toegankelijkheid verplicht dus ook tot samenhang in opleidingen en matching van studenten bij de opleiding die bij hen past en waar behoefte aan is.

Daarbij speelt ook financiële toegankelijkheid een rol. In De studie waard onderzocht het SCP (2013) het waarschijnlijke (keuze)gedrag van studenten bij de invoering van een leenstelsel en afschaffing van de OV-studentenkaart. Het onderzoek liet zien dat de meeste studenten niet de studie zouden staken of mijden. Men is geneigd geld te lenen bij ouders, langer thuis te blijven wonen en niet fysiek naar colleges te gaan. De digitalisering is hier cruciaal voor toegankelijk onderwijs. Mbo-studenten geven aan dat ze bij verder oplopende kosten mogelijk wel zullen afzien van een vervolg in het hbo. De toegankelijkheid is dus voor sommige groepen anders, voor sommigen minder.

Stapelaars en studenten met lagere sociaal economische status zijn geneigd te kiezen voor goedkopere vormen van studeren, zoals afstandsonderwijs, duale trajecten of online courses. Dat leidt tot het dilemma dat sommigen juist gebaat zijn bij veel contacturen en intensieve begeleiding.

4. AGENDA VOOR DE HOGESCHOOL ALS 'KENNIS-HUB' IN DE PARTICIPATIESAMENLEVING

Digitalisering en medialisering maken het steeds beter mogelijk om aan een leven lang leren invulling te geven. De hogeschool speelt daarop in door versterking van netwerken en communities, ook met het bedrijfsleven. Dat is zowel economisch als maatschappelijk van belang, vanwege het sterke verband tussen sociale status, opleidingskansen, arbeidsmarktkansen en de regionale economie. De hogeschool staat voor de uitdaging zich als digitale en fysieke kennispoort en leerplaats te positioneren tussen mens en informatie⁹.

In de wereld van internet en (social) media is de hogeschool steeds meer het platform tussen studenten en bedrijven die met informatiebronnen worden geconfronteerd, die leren en zich ontwikkelen in een dynamische context. Dat maakt het lastig om het onderwijs los van de lokale, regionale en (inter)nationale gemeenschap te zien. De hogeschool is ermee verweven en verbonden met vraagstukken rond regionaal arbeidsmarktbeleid of leefbaarheid. Dit leidt tot een pleidooi voor een meer geïntegreerde benadering van fysiek en digitaal. De hogeschool als online community en fysieke leerplaats versterken elkaar. De hogeschool zal zich dan wel moeten beraden op de relatie tussen vakinhoudelijke kennis en de benodigde 21st century skills. Dat vraagt om (ruimte voor) een innovatieve en ondernemende houding.

In het beoordelen van de prestaties van hogescholen verdient dit een belangrijke plaats, naast prestatiecijfers zoals de aantallen uitgereikte diploma's. De informatieparadox moet worden voorkomen, namelijk dat vooral die onderwijsprestaties beoordeeld worden die meetbaar zijn. Het zijn van digitale en fysieke leerplaats voor de regionale kenniseconomie en ontmoetingsplek voor de kennissamenleving lees je niet aan publicatiepunten of diploma's af, maar aan de opbouw van netwerken in de regionale gemeenschap en met het bedrijfsleven, de opbouw van online communities waar disciplines en opleidingsniveaus (ook praktische mbo-ers en meer theoretische ho-ers) samenkomen en vanwaar afgestudeerden participeren in de kenniseconomie.

De participatiesamenleving is een kennissamenleving en de hogeschool is de toegangspoort.

⁶ MediaTijd, 2014. Nieuw tijdsbestedingsonderzoek van het SCP in samenwerking met onder meer de NPO.

⁷ J.D. Vlasblom cs., 2014. Vraag naar Arbeid 2013. SCP.

⁸ M. Turkenburg, 2014. Vakmanschap in het MBO. SCP.

⁹ Naar: De bibliotheek in 2025, SIOB, 2014.